

سوال

نمازگزار چه هنگام سجدهی سهو را به جای می‌آورد؟

پاسخ مفصل

الحمدلله.

یکی از نیکی‌های این دین کامل این است که خداوند متعال از روی رحمتش، کارهایی را برای بندگانش مشروع ساخته که بتوانند نقص و اشکالی را که نمی‌توانند کاملاً از عبادات خود دور سازند، جبران نمایند؛ از جمله عبادات نافله [که نقص عبادات فرض را جبران می‌کنند] و استغفار و مانند آن.

یکی از مواردی که خداوند برای جبران نقص پیش آمده در عبادات برایشان مشروع ساخته، سجدهی سهو است. البته این سجده برای موارد خاصی مشروع شده و هر اشکالی در نماز با سجدهی سهو جبران نمی‌شود.

از شیخ ابن عثیمین - رحمه الله - درباره‌ی اسباب سجود سهو پرسیدند؛ ایشان چنین پاسخ دادند:

به طور کلی سجدهی سهو در نماز به سه سبب مشروع می‌شود:

۱- اضافه کردن به نماز.

۲- کم کردن از نماز.

۳- شک.

اضافه کردن مانند اینکه انسان در نماز یک رکوع یا سجود یا قیام یا نشستن اضافه انجام دهد.

نقص مانند اینکه شخص یک رکن یا یک واجب را در نماز انجام ندهد.

و شک مانند اینکه مثلاً تردید داشته باشد که سه رکعت خوانده یا چهار رکعت.

اگر انسان رکوع یا سجده یا قیام یا نشستن را عمداً اضافه انجام دهد نمازش باطل است، زیرا وقتی چیزی را بر نمازش

افزوده در واقع نمازش را به غیر روشی انجام داده که الله متعال و پیامبرش ﷺ دستور داده است و رسول الله ﷺ می‌فرماید:
هر کس [در دین] کاری انجام دهد که امر ما بر آن نیست، پس کارش مردود است مسلم (۱۷۱۸).

افزودن به نماز: اما اگر از روی فراموشی چیزی به نمازش افزود نمازش باطل نمی‌شود اما پس از سلام سجده‌ی سهو را انجام می‌دهد. دلیل آن حدیث ابوهریره - رضی الله عنه - است که پیامبر ﷺ در یکی از دو نماز ظهر یا عصر پس از دو رکعت سلام گفت [و نماز را به پایان رساند]. هنگامی که به او یادآوری کردند بقیه‌ی نماز را ادا کرد، سپس سلام گفت و پس از آن دو رکعت انجام داد. بخاری (۴۸۲) و مسلم (۵۷۳).

و حدیث ابن مسعود - رضی الله عنه - که پیامبر ﷺ نماز ظهر را پنج رکعت خواند سپس به ایشان گفتند: آیا به نماز اضافه شده؟ پیامبر ﷺ فرمود: **مگر چه اتفاقی روی داد؟** گفتند: شما پنج رکعت نماز خواندید، پیامبر ﷺ نیز پاهایش را جمع کرد و رو به قبله کرد و دو سجده به جای آورد. بخاری (۴۰۴) و مسلم (۵۷۲).

کم کردن از نماز: اما اگر انسان رکنی از ارکان نماز را کمتر انجام دهد از دو حال خارج نیست:

یا اینکه پیش از رسیدن به جایگاه همان رکن در رکعت دوم متوجه می‌شود، که در این صورت بر می‌گردد و آن رکن و پس از آن را انجام می‌دهد.

و یا متوجه نمی‌شود تا اینکه به همان رکن در رکعت بعدی می‌رسد که در این صورت رکعت بعدی به جای رکعتی است که رکنی از آن را فراموش کرده [یعنی رکعت قبلی حساب نمی‌آید] و به جایش یک رکعت می‌خواند. در هر دو حالت پس از سلام نماز دو سجده‌ی سهو را انجام می‌دهد.

مثال: شخصی در رکعت اول یک سجده را انجام داد، اما بدون آنکه بنشیند و سپس سجده‌ی دوم را انجام دهد برای رکعت دوم برخاست، اما همین که خواندن سوره را شروع کرد یادش آمد که سجده‌ی دوم را انجام نداده و میان دو سجده ننشسته، پس همان وقت برمی‌گردد و می‌نشیند و سپس سجده‌ی دوم را انجام می‌دهد و بقیه‌ی نمازش را به جا می‌آورد و سلام می‌دهد و پس از سلام سجده‌ی سهو را انجام می‌دهد.

مثال کسی که پس از رسیدن به همان رکن در رکعت بعدی متوجه می‌شود: شخصی بدون نشستن و انجام سجده‌ی دوم برای رکعت بعد بلند می‌شود اما متوجه نمی‌شود تا اینکه سجده اول رکعت بعد را انجام می‌دهد و بین دو سجده می‌نشیند. در این حالت رکعت دوم به جای رکعت اول حساب می‌آید و بنابراین یک رکعت دیگر می‌خواند (یعنی رکعت اول را به حساب نمی‌آورد) و پس از سلام سجده‌ی سهو را انجام می‌دهد.

اما اگر واجبی را در نماز فراموش کرد و پیش از آنکه یادش بیاید به حرکت بعد رفت، مثلاً فراموش کرد که **سبحان ربی الاعلی** را بگوید و پس از بلند شدن از سجده یادش آمد، او یکی از واجبات نماز را سهواً (غیر عمد) ترک کرده و به نمازش ادامه می‌دهد و پیش از سلام دو سجده‌ی سهو را انجام می‌دهد، زیرا رسول الله ﷺ وقتی تشهد اول را سهواً ترک نمود به نمازش ادامه داد و دوباره برگشت و پیش از سلام دو سجده‌ی سهو را به جای آورد.

شک: مانند اینکه شخص نمی‌داند آیا سه رکعت نماز خوانده یا چهار رکعت؛ که از دو حالت خارج نیست:

یا اینکه یکی از دو احتمال را قوی‌تر می‌داند که در این صورت بر اساس ترجیح خود عمل می‌کند و نمازش را به پایان می‌رساند و پس از سلام دو سجده‌ی سهو را به جا می‌آورد.

اما کسی که شک قوی دارد و هیچ‌یک از دو احتمال را ترجیح نمی‌دهد به یقین عمل می‌کند، یعنی کم‌تر را در نظر می‌گیرد و بر آن اساس نمازش را به پایان می‌رساند و پیش از سلام سجده‌ی سهو را به جای می‌آورد.

مثال: شخصی نماز ظهر را می‌خواند؛ سپس دچار شک شد که آیا در رکعت سوم هست یا چهارم، و ترجیحش این بود که رکعت سوم است، بنابراین یک رکعت دیگر می‌خواند و سلام می‌دهد و بعد از سلام به سجده‌ی سهو می‌رود.

مثال کسی که هیچ یک از دو احتمال را ترجیح نمی‌دهد: فردی در حال خواندن نماز ظهر است و در این حال دچار شک شد که آیا در رکعت سوم است یا چهارم، و هیچ یک از دو احتمال را ترجیح نداد؛ بنابراین به یقین عمل می‌کند که انتخاب کمتر است (یعنی در نظر می‌گیرد که در رکعت سوم است) و سپس یک رکعت دیگر می‌خواند و پیش از سلام سجده‌ی سهو را انجام می‌دهد.

بنابراین دانستیم که سجده‌ی سهو ممکن است قبل از سلام باشد، یعنی وقتی که شخص یکی از واجبات نماز را ترک کند یا در تعداد رکعات نماز شک کند و هیچ یک از دو احتمال را ترجیح ندهد.

و ممکن است بعد از نماز باشد؛ یعنی اگر رکعتی اضافه به جای آورد یا به تعداد رکعات شک کند و یکی از احتمالات را ترجیح دهد.

مراجعه کنید به: مجموع فتاوی شیخ ابن عثیمین رحمه الله (۱۴/ ۱۶-۱۷).